

LIETUVIŲ GRADYVO TRIUMFAS

Kitakalbėje Lietuvos literatūroje nemaža kūrinių, vaizduojančių kovas ir karus. Istorinė, geografinė, tikišinė Lietuvos valstybės situacija nulėmė tai, jog ji nuolatos kariavo su kryžiuočių ordinu, su turkais ir totoriais, su Maskvos valstybe, su Švedija. Šios kovos aprašytos Jono Visliciečio poemoje "Prūsų karas" (*Bellum Prutenum*, 1516), Mikalojaus Husoviano epinikijoje "Nauja ir nuostabi pergalė prieš turkus" (*Nova et miranda victoria de Turcis*, 1524), Pranciškaus Gradausko "Kelionėje į Maskvą" (*Hodoeporicon Moschicum*, 1582), Andriaus Rimšos "Dešimtmečiame pasakojime" (*Deketeros akroama*, 1585), Jono Radvano "Radvilijoje" (*Radvilias*, 1588), Jokūbo Benečio "Viešpaties dešinės galybėje" (*Virtus dexteræ domini*, 1672) ir kt. Eilėraščių karo tema esama net tokio iš esmės lyrinio poeto, kaip Motiejus Kazimieras Sarbievijus, kūryboje. Apskritai galima kalbėti apie literatūrinio herojinio epo egzistavimą XVI-XVII a. kitakalbėje Lietuvos literatūroje.

Šią temą reikšmingai papildė Laurencijaus Bojerio poema "Karolomachija" (*Carolomachia*, 1606), skirta Livonijos karui ir Salaspilio mūšiui (1605 m. rugsėjo 27 d.).

Galima sakyti, jog šiam kūriniui itin pasisekė. Išversta į lietuvių kalbą Benedikto Kazlausko, ji buvo išleista jau 1981 metais - tiesa, išspausdinta rotaprintu Universiteto spaustuovėje 500 egz. tiražu, be poemą lydinčių eiliuotų dedi-

kacijų, su gana paviršutinišku ir miglotu vertėjo įvadinio straipsniu ir nemenkomis vertimo klaidomis. Šį kartą, po 10 metų, knyga išėjo jau su visais priedais, papildyta svarbiais istoriko Antano Tylos ir literatūrologo Sigitos Narbuto straipsniais, išsamiais Rasos Jurgelėnaitės komentarais*. Beje, redaktorė Rasa Jurgelėnaitė turėjo visišką moralinę teisę pasirašyti ne knygos gale, prie paaiškinimų, o tituliniam lape, greta pagrindinio vertėjo, nes tekstas jos ne tik suredaguotas, bet ir daugelyje vietų iš naujo išverstas.

Prisipažinsiu, jog vartant šią knygą, mane slėgė sunkios mintys. Galvojau, kaip reikia išversti, pristatyti, išleisti prieš tris ar keturis šimtmečius parašytą kūrinių, kad jis sudomintų šiuolaikinį skaitytoją. Ar tas kūrinytis gali nukonkuruoti detektyvus, horoskopus, sapninius, erotinius skaitinius ir kitą lektūrą, taip dosniai šiandien pažertą ant knygų prekystalių? O kas yra tas šiuolaikinis "Karolomachijos" skaitytojas?

Kai 1606 metais Vilniaus universiteto retorikos profesorius Laurencijus Bojeris, pasitelkęs keletą gabesnių studentų, kūrė lotynišką poemą, šlovinančią Jono Karolio Chodkevičiaus (Katkevičiaus, Katkaus) pergalę prieš Sudermanlando kunigaikštį Krolį IX, jis žinojo, kas tą poemą skaitys. Visų pirma, be abejo, pats poemos herojus ir jo artimieji, "Šviesiausias ir galingiausias Lenkijos ir Švedijos karalius Zigmantas III" ir jo sūnus "Šviesiausias

karalaitis Vladislovas", kuriems poema dedikuota, rūmų dvariškiečiai, didikai, Universiteto profesūra ir studentai. Visi jie - humanitarinių mokyklų auklėtiniai, laisvai rašę, skaitę ir kalbėję lotyniškai, mokęsi iš Cicerono ir Vergilijaus. Tokiam skaitytojui užtekdavo perskaityti pirmąją "Karolomachijos" eilutę:

*Ausa Ducesque cano, Litavique
trophæa Gradivi
(Mūšius apgiedu narsius, lietuvių
Gradyvo trofėjus),*

ir ataidėdavo Vergilijaus "Eneida":

*Arma virumque cano, Troiae qui
primus ab oris
(Žygį apgiedu ir vyrą, kuris
iš Trojos pakrančių**).*

Taip buvo skaitoma visa to meto literatūra: ieškant jau žinomo "žodžio", jį atpažįstant, prisimenant šaltinį ir lyginant su nauju tekstu.

Su ciceronišku užmoju studentas Kristupas Zaviša rašo dedikaciją karalaitiui Vladislovui: "Išvedu aš iš Minervos stovyklos Marso kariuomenę su Tavo vėliavom, Šviesiausias karalaiti, bet mūžį ji suvaldyta, o ne Belonos jaudrinta". Ir neabejokime: suprasdavo tuometinis skaitytojas šį alegorinį sakinį, ir nereikėdavo jam enciklopedijose ieškoti, kas yra "Minervos stovykla", "Hėlikono ugnys", "gigantomachija" ar "Minervos skydas". Tuo tarpu

* Bojeris L. *Karolomachija*: Poema / Iš lot. k. vertė Benediktas Kazlauskas. - V.:

Vaga, 1991. - 188[2] p. - 5 000 egz.

** Antano Dambrausko vertimas

šiuolaikiniam skaitytojui parengėjai aiškina jau ne tik šias mitologines sąvokas, bet ir - o varge! - pasako, kas yra Marsas, Belona, Apolonas, netgi mūzos. Ir teisingai daro. Juk jeigu šiandien aukštuosius mokslus baigęs jaunas valstybės veikėjas niekaip negali atskirti "statuso" nuo "statuto", tai argi supras jis šias Jurgio Zavišos eilutes:

Spindi Pelido šlovė, meoniečio
eilėm apdainuota.

Neiškils jam prieš akis didysis meonietis - Homeras, nesužvilgęs Pelėjo Achilo skydas, nesuskambės nemirtingoji "Iliada"...

Na, o kokios gėmės bei erdvės atsiveria geranoriškam ir žingeidžiam "Karolomachijos" skaitytojui? Pirmiausia, jį turėtų sužavėti didinga Livonijos karo ir Salaspilio mūšio panorama, kurioje kovoja du Karoliai, dviejų skirtingų tautybų, moralinių nuostatų, charakterių atstovai: Lietuvos didysis etmonas, Žemaitijos seniūnas, Livonijos gubernatorius Jonas Karolis Chodkevičius ir Švedijos valdytojas, Sudermanlando kunigaikštis Karolis IX. Anot poemos autoriaus:

Vardas yra jų tas pats, bet valia
ir siekiai skirtingi.
Vienas - priešas žiaurus teisingumo,
o kitas - gynėjas.
Zigmantą puola anas, o šitas
karaliui tarnauja
Vienas veržias šalin Livonijos,
kitas ją gina
Siekiai skiriasi jų ir galas
nevienodas.
Vienas būriu mažesniu parbloškia
ir nugali kitą.
(5-9 eil.)

Taigi akivaizdi teigiamo ir neigiamo herojaus priešprieša.

Karolis Chodkevičius - teigiamas herojus, todėl jis narsus, jo vardą išgirdusi Švedija "virpa iš baimės" (*Trepidat Svecania... ad Chodkievicium non expugnabile nomen*); jį remia dievai, todėl

kova sėkminga (*felix strategus*); jis kuklus: atsiėmęs iš Sudermaniečio Rygą, įžengia į ją be triumfo (*Victor sine magno ovatu*); pamaldus (*Non pietate minor vir ut est quam fortibus ausis*); kilnus: paimtus į nelaisvę švedų sąjungininkus išsiunčia namo, leidžia palaidoti kritusius priešus. Vienu žodžiu, jis - lietuvių tautos Achilas (*Lituanæ gentia Achilles*).

Karolis IX Sudermanietis - neigiamas herojus, jis - "priežastis kančių, kaltininkas ir vadas nelaimių", todėl jo neremia dievai; jis - bailus: "narsūs sarmatų kariai jį priverstė bėgti gėdingai"; įžulus ir pilnas puikybės.

Poemą sudaro trys knygos, kurių kiekviena vaizduoja tam tikrus kovos etapus: I knyga - Sudermano pasiruošimą, II knyga - Chodkevičiaus atvykimą, III knyga - kariuomenės išdėstymą ir pačias kautynes. Kovos epizodai - patys įspūdingiausi ir dinamiškiausi poemoje, parašyti imituojant antikinius epus, vartojant jų leksiką, frazeologiją, meninius įvaizdžius:

Žybsi žemė žaibais, švytruojant
ginklams abipus,
Laukas visur platus, lyg pasėliais
ietim pastiręs,
Siaučia riaumoja aplink strėlių
audra, o nuo smūgių
Žvanga skydai, šalmai ir traška
lūžtančios ietys.
(1737-1740 eil.)

Šiame dviejų žemiškų jėgų susirėmime, kaip ir antikos epuose, dalyvauja visas kosminis ir mitinis pasaulis. Sigitas Narbutas teisingai atkreipia dėmesį į pagoniškojo baltų tikėjimo atspindžius poemoje, personifikuotas Dauguvos ir Gaujos upių, Baltijos jūros (*Regina Baltiæ*) dievybes, patrimpus ir pergrubius, fatališką galią turinčius gamtos reiškinius (mėnulio užtemimas, liūtis).

Poemoje labai daug faktinės istorinės medžiagos: minimi realūs veikėjai ir vietovės, kovojančių vardai ir skaičiai, pulkų išsidėstymas. Laurencijus Bojeris

rėmėsi autentiška mūšio dalyvių informacija, todėl "Karolomachija", anot Antano Tylos, laikoma svarbiu istoriniu šaltiniu.

Kita vertus, "Karolomachija" yra literatūros meno kūrinys, parašytas pagal visus poemos žanro reikalavimus. Aiški jo kompozicija, idėjiškai ir meniškai determinuoti pagrindinių herojų paveikslai, tikslingai ir sumaniai vartojamos retorinės figūros, sklandus, taisyklingas eiliavimas. Tai tipiškas baroko kūrinys, kuriame reali faktografija puikiai dera su mitologiniais vardais bei įvaidžiais, stebuklais ir būrimais, tikėjimu antgamtinėmis galiomis. Olimpo dievai čia veikia kartu su krikščionių šventaisiais, pagoniškieji tikėjimai persipina su krikščioniškąja morale ir katalikiškais apeigomis. 2 145 eilučių poema parašyta tarsi vienu įkvėpimu, o savo humanistiniu patosu ir Baltijos tautų bendrumo idėjomis aktuali ir šiandien.

Pabaigoje - keletas kultūros istorijos dalykų, susijusių su "Karolomachija". Kai Laurencijus Bojeris, jau visų keturių įžadų profesas, 1592-1602 m. Dorpatu (Tartu) jėzuitų kolegijoje dėstė retoriką, čia ėmė studijuoti pirmuosius įžadus davęs Konstantinas Sirvydas. Jų keliai susidūrė ir vėliau, Vilniaus universitete, kur Laurencijus Bojeris 1604-1613 m. dėstė poetiką, retoriką ir kitus dalykus, o Konstantinas Sirvydas 1610 m. baigė teologijos studijas ir gavo kunigo šventimus.

Kaip nurodo Karolis Niesieckis ir juo remdamasis Sigitas Narbutas, "Karolomachijos" bendraautoris Kristupas Zaviša pradėjo studijuoti Vilniaus universitete 1605 m. Tačiau Kristupas, Jurgis ir Mikalojus Zavišos savo eilėraščių išspausdino jau 1604 m. išleistoje "Panegirikoje M.K. Radvilai" (*Panegyrica... D. Nicolao Christophoro Radzivilo*), todėl ana data netiksli. Eilutės apie "pusmetinį atletą" galėtų reikšti, jog tuo metu jis jau buvo retorikos klasės studentas, nes gramatikos ir poetikos klasių studentai eilėraščių dar neskelbdavo.

"Karolomachija" į lenkų kalbą iš-

vertė lietuvis Universiteto auklėtinis, Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio dvariškis Jonas Eismantas (*Karolomachia czyli zwycięstwo Zygmunta III*; Wilno, 1610). Pats jis rašė lotynų ir lenkų kalbomis. Tai vėlgi įdomus kalbų sąveikos faktas XVI a. pabaigoje - XVII a. pirmoje pusėje.

Su apgailestavimu reikia nurodyti dvi apmaudžias korektūros klaidas ("Gravydas" vietoj "Gradyvas"), patikinti, jog lietuviškai rašoma "Ambraziejus" (lot. *Ambrosius*) ir sakrališkai užbaigti: *Habent sua fata libelli*.

Eugenija Ulčinaite
